

MAREK BOGDAN KOZUBEL

PRZEGLĄD UKRAIŃSKIEJ HISTORIOGRAFII DOTYCZĄCEJ OBRONY LWOWA I WOJNY POLSKO-UKRAIŃSKIEJ W LATACH 1918–1919

Data 1 listopada jest w polskiej tradycji obchodzona głównie jako dzień Wszystkich Świętych. Często zapomina się o tym, że tego dnia w 1918 r. wybuchła pierwsza wojna Rzeczypospolitej Polskiej odrodzonej po 123 latach niewoli. Była to wojna polsko-ukraińska o Lwów i Galicję (Małopolskę Wschodnią)¹, część austriackiej prowincji Galicji i Lodomerii między rzekami San i Zbrucz. Obszar ten od listopada 1918 r. do lipca 1919 r. stał się terenem walk między Wojskiem Polskim a siłami zbrojnymi Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej (dalej: ZURL; po podpisaniu Aktu Zjednoczenia z Ukraińską Republiką Ludową 22 stycznia 1919 r. przemianowano ją na Zachodni Obwód Ukraińskiej Republiki Ludowej, dalej: ZOURL) – Armią Halicką. Konflikt zakończył się polskim zwycięstwem i odwrotem wojsk halickich za Zbrucz na terytorium Ukraińskiej Republiki Ludowej (dalej: URL) atamana Symona Petlury.

Wojna polsko-ukraińska, a zwłaszcza będąca jej częścią obrona Lwowa², zajmuje szczególnie miejsce w polskiej tradycji narodowej. Wiąże się z nią kilka ważnych sym-

¹ Co do obu terminów po dzień dzisiejszy trwają spory o to, który jest bardziej adekwatny. Termin „Galicja Wschodnia” zaczęto stosować od 1850 r., gdy doszło do podziału jurysdykcji sądów apelacyjnych austriackiej prowincji Galicji i Lodomerii na dwie części: zachodnią, z siedzibą sądu II instancji w Krakowie, i wschodnią z siedzibą sądu apelacyjnego we Lwowie. Termin „Galicja Wschodnia” obecnie jest stosowany przez znaczną część polskich historyków, m.in. Michała Klimeckiego, Macieja Krotofila czy Jana Pisulińskiego. Pozostali, np. Czesław Partacz, najczęściej używają sformułowania ukutego w dwudziestoleciu międzywojennym – „Małopolska Wschodnia”. Zdaniem Pisulińskiego, ostatni z wymienionych terminów nie jest ugruntowany historycznie i ma znaczenie jedynie propagandowe, służące w latach dwudziestych i trzydziestych XX w. silniejszemu związaniu obszaru między Sanem a Zbruczem z państwem polskim (zob. J. Pisuliński, *Nie tylko Petlura. Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918–1923*, Wrocław 2004, s. 6–7, przypis 2).

² Niejednokrotnie starcie określa się również jako „walki o Lwów” lub „bitwę o Lwów” – jest to częste zwłaszcza w historiografii ukraińskiej, podczas gdy w polskiej używa się coraz częściej wyrażenia „obrona Lwowa”. Ponadto w literaturze ukraińskiej przejęcie Lwowa określa się mianem „listopadowego czynu”.

boli, m.in. postać najmłodszego w historii kawalera orderu *Virtuti Militari*, Antoniego (Antosia) Petrykiewicza, i przywiązanie do miasta zwrotu *Semper fidelis*, czyli zawsze wiernego. Polska literatura jest pełna naukowych opracowań, publikacji popularnonaukowych oraz tomów wspomnień i relacji uczestników walk o Lwów.

Pierwsze polskie opracowania dotyczące tego konfliktu powstawały jeszcze w II Rzeczypospolitej. Ich autorami byli Adam Próchnik³, Józef Sopotnicki⁴ i Witold Hupert⁵. Był to również okres, w którym wydano drukiem wiele interesujących wspomnień uczestników lub obserwatorów walk polsko-ukraińskich⁶. Po zakończeniu II wojny światowej polskie badania nad tym tematem zamarły. Stan rzeczy uległ natychmiastowej poprawie wraz ze zmianą ustroją w 1989 r. Od tego momentu w Polsce opublikowano wiele interesujących prac. Dosyć dobrze znane i wielokrotnie wznowiane przez wydawców są monografie autorstwa wybitnego polskiego znawcy tematu, prof. Michała Klimeckiego. Dotyczy to zwłaszcza jego książek: *Lwów 1918–1919*⁷, *Czortków 1919*⁸ oraz *Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919*⁹. Bardzo wiele nowych informacji wnoszą naukowe publikacje toruńskiego badacza, prof. Macieja Krotofila, a szczególnie *Ukraińska Armia Halicka 1918–1920*¹⁰. Do grona badaczy walk o Lwów zaliczają się ponadto Bogusław Polak, Czesław Partacz i Grzegorz Łukomski¹¹, Rafał Galuba¹², Leszek Kania¹³ oraz Maciej Kozłowski¹⁴. Z kolei Stanisław Nicieja skupia się głównie na dziejach Lwowa, a co za tym idzie – również jego obrony w latach 1918–1919¹⁵. Wojnie polsko-ukraińskiej poświęcili fragmenty swoich książek

³ A. Próchnik, *Obrona Lwowa*, Zamość 1919.

⁴ J. Sopotnicki, *Kampania polsko-ukraińska. Doświadczenia operacyjne i bojowe*, Lwów 1921.

⁵ W. Hupert, *Zajęcie Małopolski Wschodniej i Wołynia w roku 1919*, Lwów–Warszawa 1928.

⁶ Zob. np.: F. Krzysiak, *Z dni grozy we Lwowie (Od 1–22 listopada 1918 r.)*, Lwów 1919; *Obrona Lwowa 1–22 listopada 1918. Relacje uczestników*, t. 1, red. E. Wawrzkowicz, A. Kawalkowski, Lwów 1933; t. 2, red. E. Wawrzkowicz, J. Klink, Lwów 1936; t. 3: *Organizacja listopadowej obrony Lwowa. Ewidencja uczestników walk. Lista strat*, red. E. Wawrzkowicz, J. Klink, Lwów 1939.

⁷ M. Klimecki, *Lwów 1918–1919*, Warszawa 1998.

⁸ *Idem*, *Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919*, Warszawa 2000.

⁹ *Idem*, *Czortków 1919*, Warszawa 2000.

¹⁰ M. Krotofil, *Artyleria Ukraińskiej Armii Halickiej 1918–1920*, „Zeszyty Naukowe WSO im. gen. Józefa Bema” 2001, nr 20; *idem*, *Struktura organizacyjna Ukraińskiej Armii Halickiej podczas kontrofensywy czortkowskiej (czerwiec 1919 r.)*, „Zeszyty Naukowe WSO im. gen. Józefa Bema” 2002, nr 21; *idem*, *Ukraińska Armia Halicka 1918–1920. Organizacja, uzbrojenie, wyposażenie i wartość bojowa sił zbrojnych Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej*, Toruń 2002; *idem*, *Kawaleria Ukraińskiej Armii Halickiej 1918–1920 [w:] Kawaleria przeciwników i sojuszników wojska polskiego w latach 1918–1921*, red. A. Smoliński, Toruń 2003; *idem*, *Obraz nieprzyjaciela podczas wojny polsko-ukraińskiej (1918–1919) w doniesieniach polskich służb wywiadowczych [w:] Polski wywiad wojskowy 1918–1945*, red. P. Kołakowski, A. Pepłoński, Toruń 2006.

¹¹ G. Łukomski, C. Partacz, B. Polak, *Wojna polsko-ukraińska 1918–1919*, Koszalin–Warszawa 1994.

¹² R. Galuba, „*Niech nas rozsządzi miecz i krew...*”. *Konflikt polsko-ukraiński o Galicję Wschodnią w latach 1918–1919*, Poznań 2004.

¹³ L. Kania, *Od Orląt Lwowskich do Ostrej Bramy – szkice z dziejów wojskowego wymiaru sprawiedliwości i posłuszeństwa rozkazowi w dawnym Wojsku Polskim*, Sulechów 2008; *idem*, *W cieniu Orląt Lwowskich. Polskie sądy wojskowe, kontrwywiad i służby policyjne w bitwie o Lwów 1918–1919*, Zielona Góra 2008.

¹⁴ M. Kozłowski, *Między Sanem a Zbruczem. Walki o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919*, Kraków 1990; *idem*, *Zapomniana wojna. Walki o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919*, Bydgoszcz 1999.

¹⁵ S. Nicieja, *Lwowskie Orłęta. Czyn i legenda*, Warszawa 2009.

również Bohdan Skaradziński¹⁶, Jeremiasz Ślipiec¹⁷, Grzegorz Skrukwa¹⁸ oraz Marek Bogdan Kozubel¹⁹.

Niestety, niemal nieznaną przeciętnemu polskiemu czytelnikowi jest ukraińska historiografia dotycząca tego konfliktu. Powodem jest przede wszystkim bariera językowa, ale również utrudniony dostęp do publikacji spoza wschodniej granicy. Przeważnie prace historyków ukraińskich nie są tłumaczone na język polski i wydawane nad Wisłą. Z tego powodu korzystają z nich przede wszystkim badacze zajmujący się tym tematem. Przeglądając bibliografię części polskich autorów, można zresztą dostrzec, że i oni borykali się z problemem w dotarciu do wielu ciekawych publikacji znad Dniepru.

Przystępując do omówienia literatury ukraińskojęzycznej, należy stwierdzić, że bardzo bogata jest ukraińska memuarystyka. Tuż po zakończeniu wojny polsko-bolszewickiej i ustabilizowaniu się sytuacji na Kresach Wschodnich powstało kilka wydawnictw, które publikowały wspomnienia, opracowania lub artykuły mające charakter przyczynkowski. Największe sukcesy w tym zakresie odnosiło założone przez weteranów Ukraińskich Strzelców Siczowych (USS) i Armii Halickiej lwowskie wydawnictwo „Czerwona Kałyna” (Czerwona Kalina), które od października 1929 r. wydawało niemal co miesiąc magazyn „Litopys Czerwonoi Kałyny” (Litopys Czerwonej Kaliny). Do września 1939 r. opublikowano 109 numerów. Oprócz nich co rok wydawano „Kałendar Czerwonoi Kałyny” (Kalendarz Czerwonej Kaliny). Zakres tematów, które podejmowały publikowane w nich wspomnienia i artykuły, dotyczył jednak nie tylko wojny polsko-ukraińskiej, lecz także dziejów ukraińskiego ruchu strzeleckiego w Galicji, historii formacji Ukraińskich Strzelców Siczowych podczas Wielkiej Wojny, Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej w latach 1917–1920, ukraińskiego ruchu powstańczego skierowanego przeciwko „białym” (tj. wojskom rosyjskim gen. Antona Denikina) i bolszewikom czy nawet historii kozactwa zaporoskiego oraz ruskich kniaziów ze średniowiecza.

Z naukowego punktu widzenia szczególnym atutem tych wydań są publikowane wspomnienia ukraińskich uczestników wojny z lat 1918–1919. W momencie spisywania relacji autorzy pamiętali jeszcze bardzo dobrze przebieg walk oraz swój udział w nich. Opowieści te miały, rzecz jasna, charakter subiektywny, co jest naturalnym i stałym elementem wspomnień uczestników wydarzeń, niemniej skorzystanie z nich pozwala na uzyskanie pełniejszego obrazu konfliktu polsko-ukraińskiego. Wątpliwe jest, by roiło się w nich od znacznych przeinaczeń, a już tym bardziej – antypolskiej propagandy – ukraińskie wydania pozostawały bowiem pod nadzorem cenzury, o czym uważny badacz przeglądający „Litopysy” może się dowiedzieć już z trzeciej strony kilku wydań, gdzie umieszczano wzmianki o zarekwirowaniu całego numeru lub wycięciu tekstu. Los taki spotkał nr 1 z października 1929 r. Zajęto wtedy cały nakład pierwszego numeru czasopisma za teksty Iwana Sitnyckiego (*alias* Fenciwa) *Ukrajńska artylerija u Lwowi 1–21 XI 1918 r.* (Ukraińska artyleria we Lwowie 1–21 XI 1918 r.) oraz *Muzej wojennych*

¹⁶ B. Skaradziński, *Polskie lata 1919–1920*, t. 1: *Polski rok 1919*, Warszawa 1993.

¹⁷ J. Ślipiec, *Drogi niepodległości – Polska i Ukraina 1919–1921*, Warszawa 1999.

¹⁸ G. Skrukwa, *Formacje wojskowe ukraińskiej „rewolucji narodowej” 1914–1921*, Toruń 2008.

¹⁹ M.B. Kozubel, *Ukraińscy Strzelcy Siczowi 1914–1920*, Oświęcim 2015.

pamiętok (Muzeum pamiątek wojennych)²⁰. Kolejnym wyciętym przez cenzurę tekstem były wspomnienia *Na perelomi* (Na przełomie), które pierwotnie miały się ukazać w numerze 11 (listopadowym) w 1930 r.²¹, ale ostatecznie zostały dopuszczone do druku w numerach 1–6 sześć lat później²².

Ingerencje cenzury były jednak niezwykle rzadkie i nie występowały nawet wtedy, gdy wdawano się w polemikę z polskimi autorami. W kilku tytułach pojawiły się zagadnienia, które mogły nie przypaść do gustu części polskich weteranów, ale przeważnie nie godziły one w ówczesnie akceptowalny przez polskie władze obraz wydarzeń. Dotyczyły to szczególnie zarzutów części polskich uczestników walk i historyków o rzekomy udział Austriaków w przygotowaniu oraz przeprowadzeniu ukraińskiego zamachu stanu we Lwowie i w Galicji Wschodniej 1 listopada 1918 r.²³

Ponadto zaletą sporej części publikacji z „Czerwonoi Kałyny” było krytyczne spojrzenie na działania wojenne, w których brali udział autorzy tekstów. Na stronach „Litopysów” i „Kalendariw” dochodziło do emocjonalnej krytyki oraz rzeczowej wymiany opinii między autorami. Przegrana wojna skłaniała ich do refleksji i poszukiwania źródeł porażki. Niemniej niejednokrotnie ich relacje i artykuły naukowe nosiły wspólną cechę. Uczestników ukraińskich walk o niepodległość przedstawiano w nich jako „rycerzy” walczących o słuszną, ale z góry przegraną sprawę. Niekiedy nabierało to cech dziejopisarstwa uprawianego „ku pokrzepieniu serc”. Taki nurt i sposób myślenia o własnej historii tamtych lat dominował w memuarystyce zwłaszcza w okresie międzywojennym, a po II wojnie światowej rozszerzył się także na monografie wydawane przez ukraińską diasporę²⁴. Ponadto większość autorów pisała swe teksty bez wykorzystania źródeł archiwalnych, przez co, jak słusznie zaznacza we wstępie do jednej ze swych monografii Krotofil, „mimo dużej wartości zawartych w nich informacji, należy do nich podchodzić z odpowiednim krytycyzmem”²⁵.

W 1929 r. w trzech numerach wydawanych od października do grudnia pojawiło się pięć tekstów dotyczących wojny polsko-ukraińskiej oraz halickich sił zbrojnych z okresu tego konfliktu. W następnym roku opublikowano już 39 tekstów dotyczących tych zagadnień. Tendencja była jednak różna i bywało, że przeważały numery z tematyką URL, kozackich hetmanów epoki nowożytnej (szczególnie dużym zainteresowaniem

²⁰ „LCzK” 1929, nr 2, s. 3. Ocenzurowane teksty zob.: I. Fenciw [I. Sitnycki], *Ukraińska artylerija u Lwowie 1–21 XI 1918 r.*, „LCzK” 1929, nr 1, s. 3–6; E. Pasternak, *Muzej wojennych pamiatok*, *ibidem* s. 9. Numer „LCzK” został skonfiskowany przez to, że oba artykuły rzekomo naruszyły treść § 65 i § 302 austriackiego kodeksu karnego z 1852 r., który obowiązywał na terenie dawnego zaboru austriackiego do czasu uchwalenia treści nowego kodeksu dla całej II RP.

²¹ Zdaniem cenzorów, „Ogłoszenie drukiem wymienionego wyżej artykułu ma na celu szeregć wzgardę i nienawiść przeciw jednolitemu związkowi Państwa przez wysuwanie hasel separatystycznych, jakoteż [tak w oryginale] zmierza do wywyższenia sprawców zamieszek 1918/1919 [sic!], a więc pochwała czyny karygodne, co odpowiada znamionom zbrodni z § 65 a/uk. i § 305 uk” (zob.: „LCzK” 1930, nr 12, s. 3).

²² T. Maritzak, *Na perelomi. Szczodennyk pidchorunżoho z 1918 roku*, „LCzK” 1930, nr 1, s. 16–19; nr 2, s. 21–22; nr 4, s. 20–23; nr 5, s. 14–16; nr 6, s. 18–21.

²³ Zob. np. C. Mączyński, *Oswobodzenie Lwowa (1–24 listopada 1918 roku)*, t. 1, Warszawa 1921, s. 26.

²⁴ Powyższą opinię wyraziłem we wstępie do swej monografii na temat dziejów formacji Ukraińskich Strzelców Siczowych – zob. M.B. Kozubel, *Ukraińscy Strzelcy Siczowi 1914–1920...*, s. 13–14.

²⁵ M. Krotofil, *Ukraińska Armia Halicka...*, s. 7.

cieszył się Iwan Mazepa jako symbol antyrosyjskiego oporu) czy antybolszewickiego podziemia na początku lat dwudziestych – np. w roku 1931 pojawiło się zaledwie 13 tekstów, w 1935 r. 17, a cztery lata później zaledwie 12, choć należy zwrócić uwagę na to, że ostatni numer wydano w lipcu 1939 r., na co wpływ miał wybuch II wojny światowej. Najwięcej artykułów, wspomnień i dokumentów dotyczących wojny polsko-ukraińskiej i udziału Armii Halickiej w tym konflikcie ukazało się w rocznikach 1930, 1937 i 1938. Do niemieckiej agresji na Polskę pojawiły się 242 teksty, z których zaledwie trzy wycięła cenzura (jeden jedynie tymczasowo).

Tabela 1. Liczba opublikowanych w „Litopysach Czerwonoi Kałyny” w latach 1929–1939 tekstów dotyczących wojny polsko-ukraińskiej z lat 1918–1919, Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej oraz jej sił zbrojnych z okresu tego konfliktu

Rocznik	Relacje, dzienniki, dokumenty	Artykuły	Razem	Z czego ocenzurowano
1929	3	2	5	2
1930	27	12	39	1
1931	9	4	13	0
1932	5	15	20	0
1933	10	14	24	0
1934	13	11	24	0
1935	3	14	17	0
1936	17	8	25	0
1937	22	10	32	0
1938	22	9	31	0
1939	7	5	12	0
Razem	138	104	242	3
Z czego ocenzurowano	2	1		

Opracował M.B. Kozubel na podstawie 109 numerów „Litopysu Czerwonoi Kałyny” z lat 1929–1939.

Jeszcze w okresie międzywojennym pojawiły się nieliczne ukraińskie monografie dotyczące wojny polsko-ukraińskiej lub uwzględniające ten temat. Tyczy się to szczególnie pracy zbiorowej *Ukrajński Siczowi Strilci 1914–1920* (Ukraińscy Strzelcy Siczowi 1914–1920)²⁶ pod redakcją Bohdana Hnatkewycza. W książce tej jeden z fragmentów został poświęcony udziałowi USS w wojnie o Lwów i Galicję. Zawiera on jednak zale-

²⁶ *Ukrajński Siczowi Strilci 1914–1920*, red. B. Hnatkewycz, Lwów 1935 (reprint 1991).

dwie 10 stron i obecnie nie wnosi zbyt wiele do stanu wiedzy na temat tego konfliktu zbrojnego²⁷.

Z kolei publikacja naukowa Ołeksy Kuźmy wprost odnosi się do walk o Lwów w 1918 r. Wydane już w 1931 r. *Łystopadowi dni 1918 r.* (Listopadowe dni 1918 r.)²⁸ są cennym opracowaniem z uwagi na wykorzystanie przez autora źródeł polskich i ukraińskich. Dążył on do przedstawienia obiektywnego obrazu wydarzeń, o ile oczywiście było to możliwe w monografii dotyczącej tak świeżej historii. Jest to szczególnie interesująca pozycja, ponieważ Kuźma był ukraińskim uczestnikiem walk o Lwów w 1918 r.

Kolejną bardzo ważną pozycją jest monografia zbiorowa *Istorija ukrajinskoho wijska* (Historia ukraińskiego wojska)²⁹. Obejmowała ona okres od średniowiecza po wojnę ukraińsko-bolszewicką z lat 1918–1920. Jeden z jej rozdziałów został w całości poświęcony wojnie o Lwów i Galicję Wschodnią; opisano w nim dosyć rzetelnie działania bojowe Armii Halickiej³⁰. Niestety, autorzy tego fragmentu, Bohdan Hnatkewycz i Osyp Dumin, nie uniknęli wielu uogólnień, a także błędów poprzedników, które zapewne wynikały z ograniczonego dostępu do źródeł archiwalnych. Jaskrawym przykładem słabości wymienionej pozycji jest choćby śladowa ilość informacji dotyczących liczebności Armii Halickiej w omawianym okresie. Wymienieni wyżej autorzy unikali wzmianek o stacjach bojowych i żywieniowym wojsk ZURL-ZOURL albo ograniczali się do podania przeszacowanych i uogólnionych danych³¹.

Należy dodać, że w okresie międzywojennym opublikowano, również poza szpal-tami „LCZK”, wiele wspomnień ukraińskich uczestników i świadków wojny polsko-ukraińskiej. Pierwsze memuary wydał prawdopodobnie Dmytro Krenżałowski, który w 1919 r. wydał w kontrolowanym przez wojska URL Kamieńcu Podolskim swój tekst pod tytułem *Lwiv w ukraińskich rukach (1–21 XI 1918)* (Lwów w ukraińskich rękach (1–21 XI 1918))³². Trzy lata później Mychajło Łozynski opublikował w Wiedniu relację pt. *Hałyczyna w rr. 1918–1920* (Galicja w latach 1918–1920)³³. Z kolei Kost' Łewycki, znany ukraiński polityk i działacz społeczny, wydał we Lwowie w 1931 r. *Wełykyj zryw. Do istoriji ukrajinskoi derżawnosti wid bereznia do lystopada 1918 r. na podstawi spomyniw i dokumentiw* (Wielki zryw. Do dziejów ukraińskiej państwowości od marca do listopada 1918 r. na podstawie relacji i dokumentów)³⁴. Również w okresie międzywojennym zaczął publikować swe wspomnienia inny halicki polityk Lonhin Cehelski. Relacje tego autora³⁵, szczególnie dotyczące organizacji „listopadowego czynu”, i Dmytra

²⁷ I. Iwaneć, 1918–1920 [w:] *ibidem*, s. 129–138.

²⁸ O. Kuźma, *Łystopadowi dni 1918 r.*, Lwiv 1931 (reprint New York 1960).

²⁹ I. Krypiakewycz, B. Hnatkewycz, Z. Stefaniw, O. Dumin, S. Szramczenko, *Istorija ukrajinskoho wijska*, cz. III, Lwiv 1936 (reprint 1992).

³⁰ *Ibidem*, s. 462–535.

³¹ *Ibidem*, s. 485.

³² D. Krenżałowski, *Lwiv w ukraińskich rukach (1–21 XI 1918)*, Kamjaneć 1919.

³³ M. Łozynskij, *Hałyczyna w rr. 1918–1920*, Wiedeń 1922.

³⁴ K. Łewyćkij, *Wełykyj zryw. Do istoriji ukrajinskoi derżawnosti wid bereznia do lystopada 1918 r. na podstawi spomyniw i dokumentiw*, Lwiv 1931.

³⁵ Zob. m.in.: L. Cehelskij, *Jak ce buło? Spohady z času powstannia ukrajinskoi derżawy*, „Ukrajinskij wistnyk” 1927, nr 4.

Witowskiego, jednego z oficerów USS i głównego architekta ukraińskiego zamachu stanu we Lwowie, wywołały wiele kontrowersji i stały się tematem sporów i debat również po II wojnie światowej (co zostanie omówione bardziej szczegółowo w dalszej części tekstu).

Po II wojnie światowej kolejne ukraińskie pozycje wydawano na emigracji, głównie w USA i Kanadzie. Niestety, większość z nich była opracowaniami wtórnymi, nic albo niewiele wnoszącymi do ówczesnego stanu wiedzy na temat ZURL, Armii Halickiej i wojny polsko-ukraińskiej. Powodem tego stanu rzeczy był przede wszystkim brak dostępu do większości źródeł archiwalnych. Poza tym, jak wspomniałem wcześniej, autorzy emigracyjni przejmowali sporą część osądów i sposobów postrzegania tego konfliktu z wydań okresu międzywojennego, zwłaszcza z „Litopysów Czerwonej Kaliny”³⁶.

Na uwagę zasługuje jednak kilka pozycji. Jedną z nich jest opracowanie *Ukrajina w wjny za derżawnist’* (Ukraina w wojnie o państwowość)³⁷ autorstwa gen. Ołeksandra Udowyczenki, weterana Armii Czynnej URL i byłego dowódcy 3. Dywizji Żelaznej tejże armii, której również poświęcił swe wspomnienia³⁸. W swej monografii, w rozdziałach 15–19, Udowyczenko opisał powstanie ZURL i wojnę polsko-ukraińską³⁹. Zaprezentowany w tym opracowaniu obraz tego konfliktu nie jest niestety zbyt szczegółowy, co zapewne jest skutkiem braku dostępu do źródeł archiwalnych. Niemniej Udowyczenko kilkakrotnie podaje dane, które znalazły potwierdzenie w wynikach badań historyków z ostatnich trzech dekad. Jako przykład można przywołać choćby w miarę celne określenie liczebności sił, którymi dysponowali ukraińscy spiskowcy we Lwowie w przededniu „listopadowego czynu”, na 1400–1700 osób⁴⁰, czy stanu bojowego Armii Halickiej w grudniu 1918 r.⁴¹

Następną pozycją, której fragment poświęcono wojnie polsko-ukraińskiej, jest monografia opisująca szlak bojowy Ukraińskich Strzelców Siczowych autorstwa Stepana Ripeckiego. Jej czasy sięgają 1920 r., tj. do momentu rozwiązania tej bardzo ciekawej formacji⁴². Autor, były „usus”, zebrał informacje z licznej już wtedy literatury dotyczącej USS i Armii Halickiej, ale nie przełożyło się to niestety na objętość fragmentu poświęconego udziałowi 1. Brygady USS w konflikcie polsko-ukraińskim – liczy on zaledwie 10 stron⁴³. Pięć lat później Ripecki opublikował polemiczną monografię *Łystopad 1918 roku* (Listopad 1918 roku)⁴⁴, w której poddaje krytyce część tez postawionych przez

³⁶ Zob. m.in. O. Horbacz, *Czortkiwska ofenzywa*, Miunchen 1953; S. Jarosławyn, *Wyzwolna Borot’ba na Zachidnio-Ukrajinskich Zemlach u 1918–1923 rokach*, Filadelfija 1956; A. Krezub [O. Dumin], *Narys istoriji ukrajinsko-polskoji wjny 1918–1919*, wyd. II, Niu-Jork 1966.

³⁷ O. Udowyczenko, *Ukrajina w wjny za derżawnist’*. *Istorija orhanizacii i bojowych dij Ukrajinskich Zbrojnych Syl 1917–1921*, Winnipeg 1954.

³⁸ *Idem*, *Tretia Zalizna Dywizija. Materialy do istoriji Wijska Ukrajinskoji Narodnoji Respubliki*. Rik 1919, Niu-Jork 1971.

³⁹ *Idem*, *Ukrajina w wjny...*, s. 71–86.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 73.

⁴¹ *Ibidem*, s. 74.

⁴² S. Ripeckij, *Ukrajinske Siczowe Strilectwo. Wyzwolna ideja i zbrojnyj czyn*, Niu-Jork 1956 (reprint Lwów 1995).

⁴³ *Ibidem*, s. 201–210.

⁴⁴ *Idem*, *Łystopad 1918 roku. Łystopadowyj zryw, Ukrajinski Siczowi Strilci, polkownyk Dmytro Witowskyj – u krywomu dzerkali spomyniw Łonhina Cehelskoho*, Niu-Jork–Ditroit 1961.

Cehelskiego (wspomnianego wyżej byłego polityka halickiego), dotyczących walk o Lwów w 1918 r.⁴⁵ W jego publikacji pojawiły się bardzo ostre i nacechowane negatywnymi emocjami zarzuty pod adresem ukraińskich wojskowych, przede wszystkim Dmytra Witowskiego. Cehelski stwierdzał np., że okazał się on niekompetentnym dowódcą i był osobą kłótniawą⁴⁶, co tylko częściowo potwierdzały memuary innych uczestników tamtych wydarzeń, a zwłaszcza narad przeprowadzanych przed „listopadowym czynem”.

Na szczególną uwagę zasługuje czterotomowe wydawnictwo *Ukrajńska Hałyčka Armija* pod redakcją Dmytra Mykytiuka, weterana halickich sił zbrojnych⁴⁷. Tomy zawierają relacje weteranów Armii Halickiej⁴⁸, teksty naukowe ich autorstwa⁴⁹ oraz opublikowane dokumenty⁵⁰. Zdecydowana większość tekstów dotyczy działań bojowych wojsk halickich, ich stanu wyposażenia oraz organizacji w trakcie wojny ZURL-ZOURL przeciwko Polsce.

Pojedyncze artykuły przyczynkarskie i wspomnienia weteranów zachodnioukraińskich sił zbrojnych dotyczące lat 1918–1919 pojawiały się również w wydawnictwach zbiorowych poświęconych USS, np. w *Za wolu Ukrainy* (Za wolność Ukrainy)⁵¹. We wspomnianej pozycji, chociaż była poświęcona głównie dziejom ukraińskich legionistów podczas Wielkiej Wojny, zamieszczono np. tekst Wołodymyra Kałyna na temat udziału „ususów” w ofensywie czortkowskiej w czerwcu 1919 r.⁵²

W 1974 r. wydano w Nowym Jorku wartościowe źródło pt. *Dennyk Naczalnoji Komandy Ukrajinskoji Hałyckoji Armiji* (Dziennik Naczelnej Komendy Armii Halickiej)⁵³. Obejmuje on okres od początku czerwca 1919 r. do maja 1920 r. Jako aneks pojawiły się tam dodatkowo protokoły postępowania przeciwko gen. Mironowi Tarnawskiemu w sprawie oskarżenia go o zdradę, którą było podpisanie porozumienia między nim a dowództwem Sił Zbrojnych Południa Rosji.

W tym samym czasie opublikowano również monografię Lwa Szankowskiego, weterana Armii Halickiej i zarazem autora wielu interesujących tekstów dotyczących wojsk

⁴⁵ L. Cehelskyj, *Wid legend do prawdy: Spomyny pro podiji w Ukraini zwjazani z Perszym lystopada 1918 r.*, Ńiu-Jork–Filadelfija 1960.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 18 i 42.

⁴⁷ *Ukrajńska Hałyčka Armija (materijały do istoriji)*, red. D. Mykytiuk, t. 1: *U 40-riczczia iji uczasty u wyzwolnych zmahanniach*, Winnipeh 1958; t. 2: *U 40-riczczia iji uczasty u wyzwolnych zmahanniach w 1918–1920 rr.*, Winnipeh 1960; t. 3: *U 40-riczczia iji uczasty u wyzwolnych zmahanniach w 1918–1919 rr.*, Winnipeh 1966; t. 4: *U 50-riczczia iji uczasty u wyzwolnych zmahanniach*, Winnipeh 1968.

⁴⁸ Zob. m.in. B. Krywous, *Protom polskoho frontu pid Wowczuchamy (spomyn uczastnyka)* [w:] *ibidem*, t. 3: *U 40-riczczia...*, s. 104–108; M. Łucyk, *Ostanni boji u Lwowi i widstup 21-ho lystopada 1918 r.* [w:] *ibidem*, s. 55–58.

⁴⁹ Zob. m.in. O. Hanyčkyj, *Kinnota Ukrajinskoji Hałyckoji Armiji* [w:] *ibidem*, t. 1: *U 40-riczczia...*, s. 205–209; M. Dolnyčkyj, *Wijskowa pidhotowka do lystopadowoho Zrywu ta jiji zdijsnennia* [w:] *ibidem*, s. 49–60; M. Zakłynskyj, *Boji u Lwowi w lystopadi 1918. roku* [w:] *ibidem*, s. 370–392; W. Kałyna, *Ukrajinsko-polska wijna* [w:] *ibidem*, s. 393–425.

⁵⁰ *Zwidomlennia pro militarne polożennia u Schidnij Hałyczyni dnia 10-ho sicznia 1919 r.* [w:] *ibidem*, t. 2: *U 40-riczczia...*, s. 112–120; *Żachływyj Dokument pro trahediju Ukrainy 1919–1920 r.* [w:] *ibidem*, s. 217–221.

⁵¹ *Za wolu Ukrainy. Istorycznyj zbirnyk USS w 50-littia zbrojnoho występu Ukrajinskich Siczowych Strilciw proty Moskwy 1914–1964*, red. S. Ripecki, Ńiu-Jork 1967.

⁵² W. Kałyna, *Ukrajński Siczowi Strilci w bojach za Kupczyni. Frahment z bojiw USS-iw u wyriszalnych bytwach UHA* [w:] *ibidem*, s. 216–218.

⁵³ *Dennyk Naczalnoji Komandy Ukrajinskoji Hałyckoji Armiji*, Ńiu-Jork 1974.

ukraińskich okresu tzw. I ukraińskiej rewolucji narodowej⁵⁴, pt. *Ukrajinska Hałyčka Armija: Wojenno-istoryczna studia* (Ukraińska Armia Halicka: studium wojenno-historyczne)⁵⁵. Szankowski wykorzystał niemal całą dostępną na emigracji literaturę i stworzył bardzo wartościową pracę. Miała ona jednak tę samą słabą stronę co pozostałe opracowania wydawane przez ukraińskich historyków w USA i Kanadzie – brak dostępu do źródeł archiwalnych utrudniał weryfikację informacji podawanych w publikacjach przedwojennych i emigracyjnych.

W czasie zimnej wojny wspomnienia ukraińskich weteranów wydawano, podobnie jak w okresie międzywojennym, również jako osobne pozycje. Należy do nich zaliczyć przede wszystkim relację *sotnyka* Osypa Stanimira pt. *Moja uczast' u wyzwolnych zmahanniach* (Mój udział w zmaganiach wyzwolenicznych)⁵⁶. Również i one były do pewnego stopnia „naznaczone” zaletami i wadami tego typu publikacji wydanych przed wybuchem II wojny światowej.

Podobnie jak w Polsce gwałtowny rozwój historiografii ukraińskiej nastąpił po upadku bloku komunistycznego i Związku Radzieckiego. Swobodniejszy dostęp do źródeł archiwalnych pozwolił wielu naddnieprzańskim badaczom na opisanie nieznanych dotychczas zagadnień oraz weryfikację ustaleń autorów okresu międzywojennego oraz historyków emigracyjnych. Do grona historyków ukraińskich, którzy pierwsi w niepodległej Ukrainie podjęli temat wojny polsko-ukraińskiej oraz ZURL-ZOURL, należą przede wszystkim Mykoła Łytwyn, Wołodymyr Hordienko i Stepan Makarczuk.

Pierwszy z badaczy, razem z Kimem Naumenką, jest autorem książki *Istoria hałyckoho strilectwa* (Historia halickiego strzelectwa), traktującej o szlaku bojowym Legionu USS oraz Armii Halickiej⁵⁷. Cztery lata później obaj badacze wydali *Istorju ZUNR* (Historię ZURL)⁵⁸. W 2004 r. Łytwyn, znowu z Naumenką, opublikował pracę pt. *Wijskowa elita Hałyczyny* (Wojskowe elity Galicji), prezentującą 26 sylwetek ważnych dowódców Armii Halickiej, np. gen. Mirona Tarnawskiego, Alfreda Schamanka czy Osypa Bukszowanego⁵⁹. Jednak najważniejszą monografią w dorobku Łytwyna jest opublikowana w 1998 r. *Ukrajinsko-polska wijna 1918–1919* (wojna Ukraińsko-polska 1918–1919)⁶⁰. Składająca się z dziewięciu rozdziałów praca zawiera fragmenty poświęcone historiografii konfliktu polsko-ukraińskiego (rozdział 1), działaniom militarnym (rozdziały 3, 5, 8 i 9), formowaniu, strukturze i wyposażeniu Armii Halickiej (rozdział 4), zagadnieniom dyplomacji ZURL/ZOURL (rozdział 6) oraz relacjom z URL (rozdział 7). Jej ogromnym atutem jest bardzo obszerna bibliografia. Uznanie budzi wykorzystanie materiału źródłowego z 19 archiwów (z czego ośmiu polskich, dwóch rosyjskich i jednego czeskiego). Niemniej Łytwynowi zdarzało się, mimo dostępu do źródeł archiwalnych,

⁵⁴ Zob. m.in. Ł. Szankowskyj, *Powstanczyj rejz Kinnoji Bryhady ot. Szeparowycza*, „LCzK” 1939, nr 1–4; *idem*, *De buły ukrajinski polky awstrijskoji armiji pry kinci switowoji wijny?*, „LCzK” 1939, nr 7.

⁵⁵ *Idem*, *Ukrajinska Hałyčka Armija: Wojenno-istoryczna studija*, Winnipeh 1974.

⁵⁶ O. Stanimir, *Moja uczast' u wyzwolnych zmahanniach*, Toronto 1966.

⁵⁷ M. Łytwyn, K. Naumenko, *Istoria hałyckoho strilectwa*, wyd. II, Lwiv 1991.

⁵⁸ *Eidem*, *Istoria ZUNR*, Lwiv 1995.

⁵⁹ *Eidem*, *Wijskowa elita Hałyczyny*, Lwiv 2004.

⁶⁰ M. Łytwyn, *Ukrajinsko-polska wijna 1918–1919 rr.*, Lwiv 1998.

nie weryfikować części tez i danych liczbowych, dotyczących głównie Armii Halickiej, a pochodzących z opracowań okresu międzywojennego oraz z emigracyjnych publikacji. Autor nie wykorzystał bogatych zasobów zespołu nr 2188 w Centralnym Państwowym Archiwum Wyższych Organów Władzy i Administracji Ukrainy w Kijowie (choć sięgnął do z dokumentów z wielu innych zespołów tej instytucji), który w całości jest poświęcony siłom zbrojnych ZURL/ZOURL. Kolejną ważną monografią w dorobku naukowym Łytwna jest praca pt. *Projekt „Ukraina”. Hałyczyna w Ukraińskiej rewolucji 1917–1921* (Projekt „Ukraina”. Galicja w Ukraińskiej Rewolucji 1917–1921)⁶¹.

Z kolei Wołodymyr Hordienko opublikował w 1991 r. – niezbyt obszerną oraz opartą głównie na wynikach badań poprzedników – broszurę poświęconą Armii Halickiej⁶². Stanowi ona poniekąd kontynuację jego poprzedniej pracy pt. *Ukraiński Siczowi Strilci* (Ukraińscy Strzelcy Siczowi), również mającej charakter broszury⁶³.

Tymczasem Stepan Makarczuk skupił się w swoim opracowaniu na ZURL-ZOURL⁶⁴. Składająca się z ośmiu rozdziałów monografia jest oparta na bogatym materiale archiwalnym oraz licznej literaturze wspomnieniowej i naukowej. Same działania wojenne stanowią tylko część jej treści – zaledwie dwa rozdziały, reszta dotyczy funkcjonowania halickiej państwowości w warunkach wojny polsko-ukraińskiej. Opisane zostały formowanie i działalność administracji oraz poszczególnych resortów rządu zachodnioukraińskiego.

Bardzo wtórny charakter ma praca Romana Matejki *Hałycki lycari woli* (Halicycy rycerze wolności)⁶⁵, traktująca o działalności ukraińskich ruchów paramilitarnych oraz szlaku bojowym USS i Armii Halickiej na terenie obwodu tarnopolskiego. Jest to opracowanie popularnonaukowe. Niestety w związku z tym nie zawiera przypisów, ani nawet bibliografii.

Należy również wspomnieć o monografii Mykoły Łazarowycza pt. *Łehion Ukraińskich Siczowych Strilciw* (Legion Ukraińskich Strzelców Siczowych)⁶⁶. Choć dotyczy ona niemal wyłącznie dziejów tej formacji podczas I wojny światowej, to ostatni podrozdział rozdziału 2 jest poświęcony udziałowi USS w zamachu stanu, który doprowadził do utworzenia państwowości ukraińskiej między Sanem a Zbruczem w nocy z 31 października na 1 listopada 1918 r. Fragment jest dosyć obszerny, liczy 22 strony, ale jego słabą stroną jest to, że Łazarowycz nie wykorzystał polskich źródeł archiwalnych⁶⁷.

Na uwagę zasługuje opracowanie pt. *Hałycka Armija 1918–1920* (Armia Halicka 1918–1920)⁶⁸, autorstwa Mykoły Czmyra, Jewhena Pinaka i Serhija Muzyczuka. Choć zostało ono poświęcone głównie zagadnieniom umundurowania oraz symboliki w zachodnioukraińskich siłach zbrojnych, to w pierwszych rozdziałach autorzy opisali działania

⁶¹ *Idem*, *Projekt „Ukraina”. Hałyczyna w Ukraińskiej rewolucji 1917–1921*, Charkiw 2015.

⁶² W. Hordienko, *Ukraińska Hałycka Armija*, Lwów 1991.

⁶³ *Idem*, *Ukraiński Siczowi Strilci*, Lwów 1990.

⁶⁴ S. Makarczuk, *Ukraińska Republika Hałyczan*, Lwów 1997.

⁶⁵ R. Matejko, *Hałycki lycari woli. Ukraiński wyzwolnii zmahannia na Ternopilsczczyni 1900–1920 u konteksti istoriji Ukrainy*, Ternopil 2002.

⁶⁶ M. Łazarowycz, *Łehion Ukraińskich Siczowych Strilciw: formuwannia, ideja, borot'ba*, Ternopil 2005.

⁶⁷ *Ibidem*, s. 201–222.

⁶⁸ S. Muzyczuk, J. Pinak, M. Czmyr, *Hałycka Armija 1918–1920*, Riwno 2008.

militarne w trakcie wojny polsko-ukraińskiej oraz przedstawili proces formowania Armii Halickiej. Zwraca uwagę fakt, że wykorzystali oni bogaty materiał archiwalny oraz liczne opracowania, w tym polskie.

Bardzo interesującą pozycją jest książka *Łandsknechty Hałyćkoji Armiji* (Landsknechci Armii Halickiej) Ołeha Stecyszyna⁶⁹. Autor wydanej w 2012 r. monografii skupia się na obecności nie-Ukraińców w szeregach sił zbrojnych ZURL-ZOURL w okresie od listopada 1918 r. do maja 1920 r. Jej ogromnym atutem jest ułożony głównie na podstawie źródeł ukraińskich indeks zawierający informacje na temat cudzoziemców służących w Armii Halickiej, ich motywacji, pochodzenia, losów po zakończeniu wojny polsko-ukraińskiej. Co ciekawe, Stecyszyn odnalazł w źródłach wzmianki dotyczące sześciu Polaków służących w zachodnioukraińskich siłach zbrojnych, głównie w charakterze lekarzy wojskowych. Z uwagi na to, że nie korzystał on z zasobów Wojskowego Biura Historycznego im. gen. Kazimierza Sosnkowskiego w Warszawie (dawniej: Centralnego Archiwum Wojskowego im. mjr. Bolesława Waligóry), nie rozwinął niewątpliwie ciekawych wątków związanych z losami części Polaków – weteranów Armii Halickiej, którzy od 1919 lub 1920 r. służyli w Wojsku Polskim lub zostali przeniesieni do rezerwy. W tym momencie można przejść do jednej z najważniejszych wad tej książki – Stecyszyn niestety nie korzystał z zasobów archiwów zagranicznych, chociaż w skromnej bibliografii *Łandsknechtów Hałyćkoji Armiji* można znaleźć kilka opracowań autorów nie-ukraińskich, w tym polskich. Ciekawostką mógł stać się również rozdział 5 dotyczący służby cudzoziemców w Wojsku Polskim podczas wojny z halickimi Ukraińcami⁷⁰, ale niestety wiele jego fragmentów jest tendencyjnych i błędnych. Na przykład na stronie 138 Stecyszyn pisze o rzuceniu przez Wojsko Polskie w maju 1919 r. na front w Galicji całej Błękitnej Armii w sile ponad 100 tys. żołnierzy (*sic!*), a także niejednokrotnie przesadza z tezami o liczących tysiące osób kontyngentach cudzoziemców wspierających Polaków⁷¹. Dodatkowo autor *Łandsknechtów* mylnie sugeruje czytelnikowi, że część polskich uczestników walk o Lwów o niepolско brzmiących nazwiskach, np. Tadeusz Nittman czy Roman Abraham, nie była Polakami⁷².

Bardzo pozytywnie należy za to ocenić dwuczęściową monografię *Czortkiwska ofenzywa* (Ofensywa czortkowska) Ołeksandra Diedyka⁷³. Autor włożył wiele czasu i pracy w zebranie i analizę polskich i ukraińskich źródeł dotyczących ostatniej operacji zaczepnej Armii Halickiej przeciwko Wojsku Polskiemu. Efektem jego starań jest bardzo interesująca pozycja szczegółowo przedstawiająca działania bojowe w okresie czerwiec–lipiec 1919 r., genezę ofensywy oraz problemy, z którymi podczas walk borykały się obie strony.

Wiele miejsca polityce wewnętrznej i międzynarodowej ZURL/ZOURL poświęcił w swoich badaniach Roman Tymczenko, pracownik naukowy Narodowej Akademii Nauk Ukrainy. Spośród jego najciekawszych publikacji można wymienić m.in. artykuł naukowy dotyczący reformy rolnej w ZURL/ZOURL w 1919 r., który pojawił się w nr. 15

⁶⁹ O. Stecyszyn, *Łandsknechty Hałyćkoji Armiji*, Lwów 2012.

⁷⁰ *Ibidem*, s. 132–150.

⁷¹ *Ibidem*, s. 132 i 138.

⁷² *Ibidem*, s. 133.

⁷³ O. Diedyk, *Czortkiwska ofenzywa*, cz. 1, Lwów 2013; cz. 2, Lwów 2015.

Ukraińskoho istorycznoho zbirnyka na rok 2012⁷⁴. Tekst przedstawia rzadko poruszane zagadnienie polityki agrarnej w tej republice i jej wpływu na postawę halickich włościan. W orbicie zainteresowań Tymczenki znalazły się, jak wspomniano wyżej, również zagadnienia polityki zagranicznej ZURL/ZOURL, np. *Pryczyny ta peredumowy ukladannia aktu Złuky 22 sicznja 1919 r.* (Przyczyny i podwaliny aktu Zjednoczenia 22 stycznia 1919 r.)⁷⁵.

Poza wymienionymi wyżej autorami pojedyncze teksty dotyczące wojny polsko-ukraińskiej publikowali również ukraińscy historycy zajmujący się na ogół innymi tematami. Pozwolę sobie na zaprezentowanie dwóch przykładów. Jarosław Tynczenko, którego zainteresowania koncentrują się głównie wokół petlurowskich sił zbrojnych i wojen ukraińsko-bolszewickich⁷⁶, opublikował w 2009 r. w czasopiśmie „Cytadela” artykuł na temat liczebności Armii Halickiej i Wojska Polskiego⁷⁷. Roman Holik jest autorem tekstu dotyczącego różnic między polskimi a ukraińskimi mieszkańcami w zakresie postrzegania konfliktu z lat 1918–1919⁷⁸. Z kolei Wołodmyr Sidak, zajmujący się zagadnieniem historii ukraińskich służb specjalnych, poświęcił halickiemu wywiadowi i kontrwywiadowi jeden z rozdziałów swej monografii *Nacionalni specślużby w period Ukrajinskoji Rewoluciji 1917–1921* (Narodowe służby specjalne w czasach Ukraińskiej Rewolucji 1917–1921)⁷⁹.

Należy również zaznaczyć, że od 1991 r. w ukraińskich księgarniach i bibliotekach zaczęły się coraz liczniej pojawiać wspomnienia ukraińskich uczestników wojny polsko-ukraińskiej i polityków ZURL/ZOURL. Wiele z nich to wznowienia memuarów wydanych w poprzednich dekadach, zwłaszcza w okresie międzywojennym (np. L. Cehelskiego pt. *Wid łehendy do prawdy*⁸⁰). Pozostałe to nowości lub pozycje uzupełnione. Należy tu przede wszystkim wymienić relację dowódcy Armii Halickiej w okresie grudzień 1918 – czerwiec 1919, gen. Mychajła Omelanowycza-Pawłenki, pt. *Spohady Komandarma* (Wspomnienia dowódcy armii)⁸¹, której ramy czasowe obejmują okres 1917–1920. Jego relacja pt. *Ukrajinsko-polska wijna 1918–1919 rr.*⁸² dotyczy jedynie konfliktu o Lwów i Galicję (Małopolskę Wschodnią).

⁷⁴ R. Tymczenko, *Zemelna reforma ZUNR (ZOUNR) 1919 r.*, „Ukrajinskyj istorycznyj zbirnyk” 2012, nr 15.

⁷⁵ *Idem*, *Pryczyny ta peredumowy ukladannia aktu Złuky 22 sicznja 1919 r.*, „Ukrajinskyj istorycznyj zbirnyk” 2008, nr 11.

⁷⁶ J. Tynczenko, *Oficerskyj korpus Armiji Ukrajinskoji Narodnoji Respubliki (1917–1921)*, t. 1, Kyjiw 2007; t. 2, Kyjiw 2011; *idem*, *Ukrajinski zbrojni syły: berezeń 1917 – lystopad 1918 r. (orhanizacija, czyselnist’, bojowi diji)*, Kyjiw 2009; *idem*, *Nowitni Zaporozci. Wijska Centralnoji Rady berezeń 1917 – kwiteń 1918*, „Militaria Ucrainica”, Kyjiw 2010.

⁷⁷ *Idem*, *Czyselnist’ hałyckych i polskich wijsk pid czas borot’by za Schidnu Hałyczynu (lystopad 1918 roku – czerweń 1919 roku)*, „Cytadela” 2009, nr 1.

⁷⁸ R. Hołyk, *ZUNR czy Małopolska Wschodnia? Obraz Hałyczyny 1918 roku w mentalnosti ukrajinciw ta polakiw* [w:] *Ukrajina: kulturna spadszczyna, nacionalna swidomist’, derżawnist’*, Lwów 2009, nr 18.

⁷⁹ W. Sidak, *Nacionalni specślużby w period Ukrajinskoji Rewoluciji 1917–1921 rr. (newidomi storinky istoriji)*, Kyjiw 1998. Ze względu na trudności w dostępie do papierowej wersji tego opracowania autor wykorzystał wersję dostępną w Internecie: <http://www.exlibris.org.ua/sidak/r6-p1.html> (dostęp: 5 XI 2017).

⁸⁰ L. Cehelskyj, *Wid legend do prawdy: Spomyny pro podiji w Ukraini zwjazani z Perszym lystopada 1918 r.*, Lwów 2003.

⁸¹ M. Omelanowycz-Pawłenko, *Spohady Komandarma (1917–1920)*, Kyjiw 2007.

⁸² *Idem*, *Ukrajinsko-polska wijna 1918–1919 rr.*, Praha 1929.

Powyższy przegląd literatury ukraińskiej uwzględnia większość prac poświęconych w całości lub części wojnie polsko-ukraińskiej z lat 1918–1919. Obecnie co roku nad Dnieprem pojawiają się kolejne opracowania lub wydawnictwa źródłowe poświęcone okresowi I ukraińskiej rewolucji narodowej 1914–1921. Sprzyjają temu szeroki dostęp do materiałów znajdujących się w archiwach na Ukrainie, zwłaszcza w Kijowie czy Lwowie, oraz rosnące zainteresowanie obywateli Ukrainy własną historią. Daje się również zauważyć, że coraz większa liczba ukraińskich autorów sięga po opracowania lub artykuły naukowe polskich historyków, a także korzysta z zasobów polskich archiwów.

SŁOWA KLUCZOWE

Armia Halicka, Galicja Wschodnia, Lwów, Małopolska Wschodnia, wojna polsko-ukraińska 1918–1919, Wojsko Polskie, Zachodnioukraińska Republika Ludowa

MAREK BOGDAN KOZUBEL – doktor nauk humanistycznych w zakresie historii. Absolwent Wydziału Nauk Historycznych oraz Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Jest autorem monografii *Ukraińscy Strzelcy Siczowi 1914–1920* oraz wielu artykułów dotyczących historii Ukrainy i stosunków polsko-ukraińskich i rosyjsko-ukraińskich.

A Review of Ukrainian Historiography of the Defence of Lviv and the Polish-Ukrainian War of 1918–1919

The Polish-Ukrainian war for Lviv and Galicia was the first military conflict that was fought by Poland after 123 years of subjugation. Polish historiography has seen numerous locally sourced academic and popular history publications on the subject. Many accounts by the participants in the struggle have also been released. Ukrainian historiography is also rich in works on the conflict concerning Lviv and Galicia, although virtually unknown to the average Polish reader. The author of the article attempts to present and discuss the most important Ukrainian publications and published accounts on the Polish-Ukrainian War.

KEY WORDS

Galician Army, Eastern Galicia, Lviv, Eastern Małopolska, Polish-Ukrainian War 1918–1919, Polish Army, West Ukrainian People's Republic